

İstanbul'da Kentsel Dönüşümün Mahalle Aidiyeti ile İlişkisi: Müdahale Türleri ve Yaşlılar

Mustafa Otrar¹ , Büşra Turan Tüylüoğlu²

Öz

Kitlese kentsel müdahalelerin yaşlılıkta mahalle aidiyeti üzerinde olumsuz etkileri öne çıkmaktadır. Bununla birlikte yerinden edilme literatürüyle örtüşen bu durum çoğu Anglo-Amerikan bağlamına odaklanan çalışmalarda ortaya koyulmuş ve soylulaştırma literatürüyle desteklenmiştir. Dolayısıyla ilgili literatürün Batı dışı bağlama genişletilmesi literatürü zenginleştirecektir. Türkiye'de en yüksek yaşlı nüfus oranına sahip olan İstanbul, özellikle devlet tarafından yönetilen ve yoksul gecekondü mahalleleri ile kent içi mahalleleri hedef alan kapsamlı bir yıkım ve yeniden yerleştirme sürecinden geçmektedir. Bu çalışma, nicel yöntemler kullanarak, müdahale türü (devlet öncülüğünde, piyasa öncülüğünde veya karma model) ile İstanbul'daki yaşlıların mahalle aidiyetleri arasındaki ilişkileri araştırmaktadır. Yapılan analize göre, öngörülenin aksine, devlet öncülüğündeki kentsel dönüşüm uygulamalarında mahalle aidiyeti azalma yönünde değişim göstermemiştir. Devlet öncülüğündeki kentsel dönüşümler kimi zaman yer değiştirmeye sonuçlansa da konut konforu, güvenlik ve mahalle prestiji açısından bazı olumlu değişiklikler rapor edilmiştir ve bu da literatürde çok az dikkat edilen bir sonuç olarak mahalle aidiyeti üzerindeki beklenen olumsuz etkileri hafifletmektedir.

Anahtar Kelimeler: Devlet öncülüğünde kentsel dönüşüm • Mahalle aidiyeti • Yerinden edilme • Yer bağlılığı • Yaş dostu kent • Mekân duygusu

The Relationship of Urban Transformation with Neighborhood Attachment in Istanbul: Types of Intervention and Older People

Abstract

Mass urban interventions have been highlighted to have negative effects on neighborhood attachment in old age. However, this situation has been revealed mostly in studies focusing on the Anglo-American context while overlapping the literature on displacement literature and being supported by the literature on gentrification. Therefore, extending related studies to non-Western contexts will enrich the literature. As an example, Istanbul is the city in Türkiye with the highest percentage of an older population and has been undergoing a comprehensive demolition and resettlement process, particularly state-led interventions targeting poorer slums and inner-city neighborhoods. This study uses quantitative methods to investigate the relationship between the type of intervention (state-led, market-led, or mixed model) and older people's neighborhood attachment in Istanbul. According to the analysis, contrary to expectations, neighborhood attachment has not changed in the direction of decreasing in state-led urban regeneration practices. Although state-led urban regeneration interventions occasionally result in displacement, some positive changes have been reported in terms of housing comfort, safety, and neighborhood prestige, thus mitigating the expected negative effects on neighborhood attachment, which is an outcome that has received little attention in the literature.

Keywords: State-led urban regeneration • Neighborhood attachment • Displacement • Place attachment • Age-friendly city • Sense of place

¹ Mustafa Otrar (Doç. Dr.), Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara, Türkiye. E-posta: mustafa.otrar@meb.gov.tr ORCID: 0000-0001-8543-6177

² Sorumlu yazar: Büşra Turan Tüylüoğlu (Arş. Gör. Dr.), Kırklareli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Kırklareli, Türkiye. E-posta: busraturan@gmail.com ORCID: 0000-0002-8085-027X

Atfı: Otrar, M., & Turan Tüylüoğlu, B. (2024). İstanbul'da kentsel dönüşümün mahalle aidiyeti ile ilişkisi: Müdahale türleri ve yaşlılar. *Senectus*, 2(2), 183-206. <https://doi.org/10.26650/senectus.2024.2.2.0033>

Extended Abstract

This study examines the impact of urban regeneration on neighborhood attachment and analyzes how different types of interventions shape this relationship. The research is based on the data obtained within the scope of the project “Urban Regeneration and Aging in the Metropolis: The Case of Istanbul” supported by the Scientific and Technological Research Council of Türkiye (TUBITAK). The study focuses on the rapid urban transformation processes in Istanbul and how older people have been affected by this process. The literature has stated urban transformation in general to negatively affect neighborhood attachment, with older residents experiencing the loss of areas to which they feel a sense of belonging.

Displacement and physical changes are among the negative impacts of urban regeneration, which weakens social networks and damages relationships people have with place. For example, state-led projects in Istanbul usually apply extreme interventions such as demolition and reconstruction and target poorer areas. While displacement cases do occur in such projects, centralized organizations such as TOKİ build mass housing areas and offer limited options to beneficiaries. State-led projects have been said to lack participatory mechanisms and to be developed with a centralized approach that does not involve those affected in the process. These projects also have problems involving low compensation rates, loans, and property transfer.

Mixed model and market-led transformations are mostly implemented in areas where the middle class lives. For example, transformations were carried out in neighborhoods (e.g., Fikirtepe neighborhood of Istanbul’s Kadıköy district) with private contractors after state-led planning. Such projects may yield more positive results if social and physical elements are handled in an integrated manner.

Approaches such as aging in place, age-friendly cities, and lifelong neighborhoods stand out among policies that will improve older people’s welfare regarding urban transformation. Strengthening accessibility, cleanliness, safety, and social networks are important for ensuring that older people are not negatively affected by urban regeneration. Moreover, strengthening physical and social infrastructure can mitigate the perceived negative consequences of transformation by supporting local identity and neighborhood attachment. As a result, addressing the social and physical dimensions of urban regeneration projects in a balanced manner plays a critical role in maintaining older people’s neighborhood attachment.

Method

Study Design

This study was conducted to test the assumption that older residents' neighborhood attachment levels decreased after experiencing the state-led urban transformation. The study uses the quantitative method and benefits from face-to-face survey data. The study data were collected from the project titled "Urban Transformation and Aging in the Metropolis: The Case of Istanbul" as carried out by the Istanbul University Sociology Research Center in 2018-2019. This study formed a suitable dataset for its question based on the project's dataset before carrying out the quantitative analysis.

Sample

The population of the study consists of 912,042 people aged 65 or over living in Istanbul (7.5% of the total population; Turkish Statistical Institute [TurkStat], 2017). The above-mentioned project had calculated a minimum sample size for Istanbul as $N = 1,818$, with a 5% margin of error at a 95% confidence interval. Using the stratified sampling technique, the project then distributed the sample proportionally according to the distribution of older people in each district. The project next used the purposive sampling method to determine the districts and related neighborhoods according to the type of urban intervention (i.e., state-led, market-led, mixed) and distributed the sample in accordance with the distribution of the older population. Because the current study targets older people living in places that have experienced or are planned to undergo state-led and/or market-led urban transformations, the sample size was reduced to 959 by creating a second sample from the original quantitative dataset of individuals aged 65 or older who've experienced urban transformation and live in neighborhoods where a transformation is about to take place. Accordingly, 10.4% of the sample consists of people who have experienced state-led or mixed model interventions, 54.6% of the sample are expected to experience a state-led or mixed model intervention, and 35% are expected to experience a market-led intervention.

Data Collection Tools

The study benefitted from the dataset of the project titled "Urban Transformation and Ageing in the Metropolis: The Case of Istanbul" (author/s, year). Accordingly, while the type of intervention is the independent variable, neighborhood attachment level is the dependent variable. Details about the variables are given below.

Type of Intervention

This study involves those who have experienced or are candidates for experiencing urban transformation in Istanbul's districts and has categorized the participants according to the type of intervention they have faced or expect to face. Intervention types are state-led, market-led, and mixed model. Accordingly, the participants are grouped into three categories: (1) those who are experienced in state-led or mixed model urban regeneration, (2) those who are inexperienced in state-led or mixed model urban regeneration, and (3) those who are inexperienced in market-led urban regeneration.

This study is based on the assumption that state-led urban regeneration practices have a negative impact on neighborhood attachment. From this point of view, comparing these to market-led urban regeneration areas is important and why it is one of the participant categories.

Neighborhood Attachment Scale

This study adapts the four-item Neighborhood Attachment Scale (Fornara et al., 2010) to the case being addressed herein and has added some new items (see Table 2). Participants indicated their agreement or disagreement using a 5-point Likert-type scale. The Neighborhood Attachment Scale developed in the study has two factors. The first factor is neighborhood attachment, which consists of a sense of belonging to the neighborhood, identification with the neighborhood, and physical attachment, while the second factor is neighborhood relations, which has the subdimensions of security and sociability. The total explained variance has been measured as 47.7%. A reliability analysis of the scale was also conducted, with an alpha coefficient of 0.75 ($\alpha = 0.75$) being found.

In order to understand the changes in neighborhood attachment levels before and after the intervention, three steps were taken. Firstly, the study separated the areas the state had already transformed from the areas that will be transformed and examined the differences between the scores from the Neighborhood Attachment Scale. Secondly, the people who'd experienced state-led urban transformation were asked "How has your neighborhood attachment changed. Has it decreased, increased, or not changed?" Thirdly, all participants were asked about their perceptions on whether the urban transformation had increased or decreased the physical and social components of neighborhood attachment (e.g., frequency of meeting with neighbors, housing durability, safety in housing, comfort of living, street safety, neighborhood safety, regional prestige).

Data Analysis/Processing

Quantitative data were analyzed using SPSS quantitative data analysis software. Analysis of variance (ANOVA) was performed over the variables of neighborhood attachment and type of intervention, with eta-square values and frequency tables being used to calculate effect sizes.

Results

This study has examined the impact of urban transformation on neighborhood attachment and questioned the effect of state-led transformations on neighborhood attachment. According to the results from the one-way ANOVA, significant differences were found between neighborhood attachment scores according to different intervention types and urban transformation experiences. The neighborhood attachment levels of the groups under the threat of state-led transformation were found to be higher than those whose neighborhood had not experienced transformation but were expected to undergo a market-led transformation. However, the effect size was found to be low ($\eta^2 \cong .01$).

The survey results show that of the older people who'd experienced state-led transformation, 65.5% stated that their neighborhood attachment levels had not changed, 19.5% stated that their levels had increased, and 14.9% stated that their levels had decreased. This indicates other factors to be present that affect neighborhood attachment. However, the levels for public familiarity and the frequency of encountering familiar faces decreased, with 67.8% of older people reporting having encountered unfamiliar faces and 46% reporting a decrease in physical familiarity. The frequency of meeting former neighbors had decreased or was expected to decrease, but relationships with family members generally remained unchanged.

In areas undergoing state-led transformation, differences were noted according to housing type. For example, 21.8% of older people live in family apartments and are able to maintain their social networks. For those in slums, transformation offers a more comfortable and secure life. The increase in living comfort and improvement in housing security contributed to the preservation of neighborhood attachment.

While 60.6% of older individuals stated that their living comfort had increased after the transformation, 60% of those expecting to undergo the transformation think that their living conditions will improve. The difference between security expectations and post-transformation reality is striking: 40.4% of those who'd experienced the transformation stated that street security had increased, while 65.1% of those who are waiting for the transformation stated expecting security to increase. This difference shows that the transformations are not handled in an integrated manner with environmental arrangements.

Lastly, 71.7% of those who'd experienced state-led urban transformation and 78.6% of those who are expecting to experience a mixed-model transformation stated their neighborhood prestige to have increased. The increase in prestige was emphasized as being related to the expectation of economic gain, with neighborhood attachment being correlated to this perception.

Discussion and Conclusion

This study has tested the assumption that state-led urban regeneration projects have a negative impact on neighborhood attachment and found that, contrary to what was predicted, neighborhood attachment did not decrease in state-led urban regeneration practices.

The findings contradict previous studies (Atkinson, 2000; Cin & Egercioglu, 2016; Fu & Jiang, 2024; Lomas et al., 2021; Shamsuddin & Ujang, 2008; Slater, 2010; Torres, 2020) that had suggested urban regeneration to damage neighborhood attachment by damaging social familiarity, physical familiarity, and the associated relationship with place. Meanwhile, other previous studies (Casakin & Neikrug, 2012; Kleinhans et al., 2014; Lewis et al., 2022; Mehdipanah et al., 2013; Phillips et al., 2005; Sha, 2023) have shown older residents' satisfaction levels to increase when certain social and physical conditions are met in urban transformation, with this positively affecting psychological well-being and neighborhood attachment. Therefore, evaluating the social and physical dimensions of transformation that give meaning to a place will be important for better understanding the findings (Lewicka, 2011).

Accordingly, the first striking finding is that the majority of the participants who'd experienced state-led urban transformation stated social familiarity (67.8%) and physical familiarity (46%) to have decreased. Therefore, this supports the literature on urban transformation that shows social and physical familiarity levels to be reduced; despite this, however, the study did not show the predicted decrease in neighborhood attachment to have occurred. This points to the presence of other factors that ensure neighborhood attachment. The literature (Lewis et al., 2022; Sha, 2023) has shown that, despite the significant change, perceived outcomes of urban regeneration improve when adequate social infrastructure is provided.

Some other noteworthy findings in this study point to conditions that preserve neighborhood attachment. First of all, the vast majority of participants who'd experienced state-led urban regeneration reported their relationships with their children (82.8%), grandchildren (75.9%), and neighbors (59.6%) to have remained unchanged. As Rubinstein and Parmelee (1992) stated, the sense of belonging to a place is related to one's life course, particularly for older individuals. In this regard, conditions such as the facts that a significant percentage of older people in the current study's sample

live in family apartment buildings specific to the urbanization of Türkiye and that state-led transformations are collective in nature may have enabled older individuals to experience urban transformation without a significant change to their social networks. In addition, when considering how older people perceive themselves as being quite sensitive to changes in their physical environment and functional structure (Temelova & Slezakova, 2014), going from living in poorer quality buildings for years in Istanbul then starting to live in more comfortable and safer earthquake-resistant buildings may have had a positive effect on the psychological well-being of the sample and their relationship with a place. In fact, most of the participants who'd experienced state-led urban transformation stated that their comfort of living (60%), street safety (40%), and regional prestige (71%) had increased. Previous studies (Burns et al., 2012; Michael et al., 2006; Sun et al., 2020; Yung et al., 2015) have shown the relationship of older people who live in urban areas with their place is related to neighborhood design, a clean pleasant physical environment, safety, and various social characteristics. Therefore, according to the findings obtained in this study, elderly residents who have experienced state-led urban regeneration in Istanbul can be claimed to have evaluated the changes in social and physical dimensions in relation to the life course and to have (re)made sense of their relation to place accordingly.

Some findings that are intriguing for further research are also noteworthy. The first of these is that the respondents who'd experienced urban regeneration (40%) have a weaker view toward urban regeneration improving street safety compared to those who are expected to undergo this (state-led inexperienced = 65.1%; market-led inexperienced = 58.9%). Accordingly, one important research question may be whether urban regeneration has the promised effect in solving security-related problems. The second intriguing finding is the strong perception that urban regeneration increases neighborhood prestige. All three groups that were formed according to the type of intervention had a strong perception that urban regeneration increases neighborhood prestige (state-led experienced = 71.7%; state-led inexperienced = 78.6%; market-led inexperienced = 78.6%). The relationship between the perception that urban transformation will increase the prestige of a region and the economic benefit to be obtained from the urban transformation, as well as its relationship with neighborhood attachment, seems worthy of further research.

İstanbul’da Kentsel Dönüşümün Mahalle Aidiyeti ile İlişkisi: Müdahale Türleri ve Yaşlılar

Kentsel dönüşüm çoğunlukla mahallelerin hem fiziksel hem de sosyal olarak yeni görünüm kazanmasına neden olur. Bu durumun mahalle sakinleri tarafından nasıl karşılandığını analiz etmek, kentsel dönüşümün toplumsal sonuçlarını anlamak açısından önemlidir. Bu çalışma kentsel dönüşümün mahalle aidiyeti üzerinde nasıl bir değişim meydana getirdiğiyle ilgilidir ve mahalle aidiyetinin nasıl değiştiği müdahale türüne göre analiz edilmiştir. Böylelikle hem kentsel dönüşüm ile mahalle aidiyeti arasındaki ilişkinin hem de müdahale türünün bu ilişkideki rolünün açıklanmasına katkı sunmak istenmiştir. Bunun için TÜBİTAK tarafından desteklenen “Kentsel Dönüşüm ve Metropolde Yaşlanmak: İstanbul Örneği” projesinin¹ verileri kullanılmıştır. Hızlı nüfus yaşlanmasına rağmen kentlerle ilgili uygulamalarda halen en çok göz ardı edilen gruplardan birinin yaşlılar olması (Wang, 2022) bu çalışmanın önemine işaret etmektedir. Çalışmada İstanbul’a odaklanılmıştır. Zira İstanbul kapsamlı ve hızlı bir kentsel dönüşüm geçirmektedir ve kentte yaşayan en kırılgan gruplardan olan yaşlıların (Zeybekoğlu Sadri, 2013) bu değişime karşı savunmasızlığıyla öne çıktığı söylenebilir. Buna rağmen yaşlıların kentsel dönüşümden nasıl etkilendikleri ve kentsel dönüşümü nasıl deneyimledikleri konusunda akademisyenler ve politika yapıcılar yeterince ilgi göstermemiştir (bk. Özmete & Dinç, 2020). Ayrıca İstanbul, Türkiye’deki toplam yaşlı nüfusun yüzde 14,4’üne ev sahipliği yapmaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2022) ki bunun tek bir kent için oldukça yüksek bir oran olduğu söylenebilir.

Kentlerin geleceğinin tartışıldığı günümüzde tüm dünya nüfusun yaşlanmasıyla karşı karşıyadır. Geliştirilecek kamu politikaları için yaşlılık ve kentsel değişim arasındaki ilişkinin önemi yadsınamaz (Buffel & Phillipson, 2016). Bununla ilgili olarak literatürde yerinde yaşlanma (*aging in place*), yaş dostu kent (*age-friendly city*), yaş dostu topluluklar (*age-friendly communities*), ömür boyu mahalleler (*lifetime neighbourhoods*) gibi tartışmaların sürdüğü görülmektedir. Bu tartışmalar kentsel değişimin ve kentsel dönüşüm uygulamalarının neden olduğu dezavantajları, yaşlılar lehine ortadan kaldırmak için öne sürülen yaklaşımları ortaya koymaktadır. Kentsel dönüşümün yaşlılar tarafından nasıl karşılandığını anlamak için ise yaşanan dönüşümlerin oluşturduğu etkiye odaklanmak gerekir. Böylelikle kentsel değişimi yaşlılar lehine çevirebilecek yaklaşımların güçlenmesi olasıdır.

Yaşlı kent sakinlerinin kentsel dönüşümden nasıl etkilendiğini açıklamak için dikkate alınması gereken bazı temel bileşenler söz konusudur. Konut memnuniyeti, mahalle memnuniyeti, kamusal alanlara ve hizmetlere erişebilirlik, ulaşım ve hareketlilik, güvenlik, sosyal ağlar ve yerel sosyal destek (Annear ve ark., 2014; Kleinhans ve ark., 2014; Phillipson, 2010; Temelova & Dvorakova, 2012) bu bileşenler arasında

¹ Bu çalışmanın yazarları söz konusu projede görev almıştır.

gelmektedir. Bunlar, yaşlının mahalleyle kurduğu ilişkiyi ve dolayısıyla mahalle aidiyetini etkileyen faktörlerdir. Mahalle aidiyeti fiziksel mekânları sahiplenme duygusu yaratarak mahallere ve mahallede yaşayanlara özen göstermenin önünü açmaktadır (Torres, 2020). Daha kötü sağlık, daha düşük gelir, artan serbest zaman gibi nedenlerle yaşlı sakinlerin mahallelerde daha fazla zaman geçirdiği düşünülürse mahalle aidiyetinin yaşlılıkta kazandığı önem (Torres, 2020) daha iyi anlaşılacaktır.

Mahalle aidiyeti temel olarak insan ve yer arasındaki ilişkiyle ilgilidir. Literatürde insan ve yer arasındaki ilişkiyi ifade eden farklı kavramlar kullanılmaktadır. Yer bağlılığı (*place attachment*), yer duygusu (*sense of place*), yer kimliği (*place identity*), yer tatmini (*place satisfaction*), yer bağımlılığı (*place dependence*) bu kavramlar arasındadır (Giuliani & Feldman, 1993; Hayden, 2009; Insch & Florek, 2008; Lewicka, 2011, s. 208-209; Ng ve ark., 2005; Qian & Zhu, 2014; Ujang, 2012). Yerin nasıl ölçeklendirildiği ise dikkate değerdir. Hidalgo ve Hernandez (2001) bu soruna işaret ederek insanlar ile belirli yerler arasındaki duygusal bağ şeklinde tanımlanan yere bağlılığın eve ya da şehre bağlılık olarak kategorilendirilebileceğini, buna karşın literatürde yaygın kullanımın mahalle ölçeği olduğunu belirtmiştir. Buna göre pek çok çalışmada mahalle, yere bağlanmanın temel ölçeği olarak ele alınmaktadır (Ng ve ark., 2005). Bununla birlikte yerle kurulan ilişkinin sosyal ve fiziksel olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır. Lewicka'nın (2011) ifade ettiği gibi bir yerin anlam kazanması sosyal boyutla birlikte fiziksel bir temel gerektirir.

Bir yere bağlı olma ya da ait hissetme, coğrafi bir konum hakkındaki bir dizi duygudur ve bu duygular kişiyi o konuma bağlayan bir işlev üstlenir. Özellikle yaşlılar için bu duygu, yaşam seyriyle ve yaşam seyrini kapsayan benlikle ilişkilidir (Rubinstein & Parmelee, 1992). Literatürde kentsel dönüşümün yerle ilişkiyi sekteye uğratarak mahalle aidiyetini olumsuz yönde etkilediğine dair bulgular yaygındır. Buna göre kentsel dönüşüm uygulamaları yaşlı sakinlerin aidiyet duyguları ve ekonomik, fiziksel, duygusal olarak rahat hissettikleri yerleri azaltarak aidiyet olanaklarını kısıtlamaktadır (Torres, 2020).

Kentsel dönüşümün mahalle aidiyetini olumsuz yönde etkilemesiyle sonuçlanan önemli nedenlerden biri yerinden edilme vakalarıdır. Kentsel dönüşüm kimi zaman tüm mahalle sakinlerinin yaşadığı yerden ayrılmak zorunda kalmasına, kimi zaman da bazı sakinlerin mahalleden ayrılmak zorunda kalması nedeniyle mahallede kalanların sosyal ağlarının zayıflamasına ve yerle kurulan ilişkinin zedelenmesine yol açmaktadır (Atkinson, 2000; Cin & Egercioğlu, 2016; Slater, 2010). Bunun yanı sıra kentsel dönüşümün mahallede meydana getirdiği fiziksel değişiklikler de fiziksel aşinalığa ve yer duygusuna zarar vererek yine yerle kurulan ilişkiyi zedeleyebilmektedir (Fu & Jiang, 2024; Lomas ve ark., 2021; Shamsuddin & Ujang, 2008).

Literatürün yaygın olarak kentsel dönüşümün olumsuz sonuçlarına odaklandığı söylenebilir. Buna karşın iyi uygulama modellerinin geliştirilebilmesinin yolu, kentsel dönüşümüne dair algıları olumlu yönde etkileyen gelişmeleri keşfetmektir. Örneğin Kleinhans ve arkadaşlarının (2014) yaptığı çalışmada kentsel yeniden yapılandırma uygulamaları kapsamında 50 yaş ve üzeri yaşlı gruplarının ikamet ettiği konut komünlerine taşınanlar tarafından algılanan destekte ve yalnızlıkta herhangi bir farklılık bulunmamıştır. Bunun nedeni taşınmanın kısa bir mesafe içerisinde gerçekleşmesi ve temel destekleyici bağların yok olmamasıyla ilgilidir. ABD’de yapılan bir çalışmada da mahalle tasarımının aktif yaşlanmayı etkilediği, bu noktada kısa mesafede erişilen hizmetlerin hem yürümek için sebep oluşturduğu hem de diğer sakinlerle kolay iletişim kurma imkânı sağladığı, güvenliğin ve ulaşım koşullarının da yine önemli belirleyiciler olduğu ortaya koyulmuştur (Micheal ve ark., 2006). Hong Kong’da yapılan bir çalışma da yaşlıların çevresel ihtiyaçları karşılandığında yüksek memnuniyet düzeylerine ulaştığını ve bunun psikolojik iyi oluşa katkı sunduğunu göstermiştir (Phillips ve ark., 2005). Yine Hong Kong’ta yapılan bir çalışma kentsel yenilemede sosyal temas ve ağları gözetmenin yaşlı sakinler için önemini ortaya koymuştur. Ayrıca sosyal tesisler ve hizmetler, temiz ve keyifli bir fiziksel çevre, doğaya erişim, dış mekân mobilyaları, hareketlilik ve güvenlik önemli kriterlerdendir (Yung ve ark., 2015).

Prag’da gerçekleştirilen bir araştırmada yaşlı sakinlerin mahalle memnuniyetlerinin yeşil alana erişebilirlik, şehir merkezine yakınlık, günlük hizmetlere erişim kolaylığı, toplu taşıma imkanları gibi koşullara bağlı olarak yüksek olduğu tespit edilmiştir. Buna göre yaşlılar fiziksel çevrede, fonksiyonel yapıda ve sosyal çevredeki değişiklikleri oldukça hassas bir şekilde algılamaktadır (Temelova & Slezakova, 2014). Kanada’da gerçekleştirilen bir araştırmada da fiziksel değişimin, dükkân profilindeki farklılaşmanın, buluşma/karşılaşma mekânları açılması ya da kapanmasının yaşlıları etkilediği gösterilmiştir (Burns ve ark., 2012). Kentsel dönüşümde artan yürünebilirlik, yeni kamusal alanlar, bakımlı mahalle tasarımı ve topluluk programlarının genel refah üzerinde olumlu etki gösterdiği diğer başka çalışmalarda da gösterilmiştir (Casakin & Neikrug, 2012; Mehdipanah ve ark., 2013). Nitekim yoğun nüfuslu kentsel alanlarda yaşayan yaşlı sakinlerle yapılan bir araştırmada yere bağlılık ile “binalar ve çevresi”, “sosyal tesisler ve olanakları” ve “bir yerin sosyal özellikleri” arasındaki anlamlı ilişki gösterilmiştir (Sun ve ark., 2020).

Görüldüğü üzere yaşlı sakinlerin kentsel dönüşüm sonrası yerle ilgili algılarını olumlu yönde etkileyen unsurlar fiziksel ve sosyal boyutlara sahiptir. Fiziksel unsurlarda erişebilirlik, ulaşılabilirlik, temizlik, güvenlik, yeni ve bakımlı çevre gibi bileşenler öne çıkmaktadır. Geçmiş uygulamalardan çıkarılan derslerin de etkisiyle günümüzde ortalama bir kentsel dönüşüm projesinin bu fiziksel unsurları karşılamaya görece yatkın olduğu iddia edilebilir. Dolayısıyla kentsel dönüşümün mahalle aidiyetine zarar vermemesi sosyal altyapıya verilen önemle yakından ilişkili görünmektedir. Buna göre

önemli fiziksel dönüşümlere rağmen yaşlılar arasında yerel kimlik, katılım ve aidiyet duygularını destekleyen sosyal altyapı (Lewis ve ark., 2022; Sha, 2023) kentsel dönüşümün algılanan sonuçlarını iyileştirmektedir. Dolayısıyla yaşlı sakinlerin kentsel refahı için kentsel dönüşüm uygulamalarında yaşlılara sosyal bağları sürdürme fırsatı verilmesi önemlidir (Lager ve ark., 2013) ve bu fırsatın mahalle aidiyetini koruyan bir işlevi olduğu açıktır.

Kleinhans ve arkadaşlarının (2014) belirttiği gibi kentsel müdahalelerle ilgili olumsuz etkilerden bahseden literatür genellikle “sert” kamu yenileme politikaları olan ABD’ye aittir. Bu noktada müdahale türü önem kazanmaktadır. Kentsel dönüşüm uygulamalarının mahalle aidiyetini koruyacak ya da artıracak fiziksel ve sosyal unsurlar içermesi, uygulayıcı yaklaşımla ve dolayısıyla müdahale türüyle ilişkilidir. İstanbul’da hem tarihi kent merkezi hem kıyı alanları hem de çeperleri büyük bir kentsel dönüşüm yaşamaktadır. Konut bölgelerindeki dönüşümde üç farklı mevzuatın yürütüldüğü gözlenmektedir (6306, 5393, 5366 sayılı Kanunlar²). Buna göre bu araştırma için üç müdahale türünden bahsedilebilir: devlet öncülüğünde, piyasa öncülüğünde ve karma model.

İstanbul’da devlet öncülüğünde kentsel dönüşüm projeleri, riskli ve sağlıksız binalar nedeniyle kentsel alanları dönüştürmenin kaçınılmaz olarak tek yolunun aşırı müdahale olduğunu ima eden yıkım ve yeniden yapımı içermektedir. Merkezi veya yerel yönetimlerin dönüşümün sınırlarını belirleme, planlama, kamulaştırma ve tazminatın yanı sıra kimin taşınacağına karar vermekten sorumlu olduğu bu müdahale türünde ağırlıklı olarak yoksul alanlar hedef alınmaktadır. Buna göre İstanbul’da Çevre ve Şehircilik Bakanlığı önerisi ve Bakanlar Kurulu veya Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile toplam 1106,25 hektarlık mevcut yerleşim alanının 2012 sayılı 6306 sayılı Kanuna göre Riskli alan ilan edilmiştir. Bu Yasa kapsamında devlet öncülüğünde dönüşümün en çok yoğunlaştığı ilçeler Gaziosmanpaşa, Bağcılar olup, Esenler, Küçükçekmece, Sultangazi gibi ilçelerin de yer aldığı bu grup daha çok “rant makası” nedeniyle piyasa eliyle dönüşümün yaşanmadığı, TEM-E5 (şehrin doğu-batı aksındaki iki ana ulaşım yolu) arasında yer alan gecekondü ve sosyal konut alanların nispeten yoğunlaştığı yerlerdir. Bu mahallelerde, çoğunluğu kırsal alanlardan ve diğer illerden İstanbul’a göç etmiş, düşük sosyoekonomik statüye sahip yaşlı insanlar yaşamaktadır. Afet riski altındaki bu bölgelerde, merkezi bir kuruluş olan Toplu Konut İdaresi (TOKİ), kiracılar hariç olmak üzere, hak sahipleri için kent içinde veya dışında toplu konutlar inşa etmiştir. Ayrıca 5393 sayılı Belediye Kanunu’na göre veya 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanuna göre kentsel yenileme alanı ilan edilmiş oldukça geniş kentsel dönüşüm alanı bulunmaktadır (Emlak kulis, 2014). Örneğin 5366 sayılı yasa

2 Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun (6306); Belediye Kanunu (5393), Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması Ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun (5366)

kapsamında Fatih-Sulukule, Fener-Balat-Ayvansaray, Beyoğlu-Tarlabası gibi kültürel ve tarihi miras alanlarında gerçekleştirilen dönüşüm uygulamaları bulunmaktadır. Merkezde yer alan bu tarihi mahalleler, etnik sakinleri (Romanlar gibi) ve bahçeli gecekonduları ile öne çıkmaktadır. TOKİ tarafından yıkılıp yeniden inşa edilen bu alanlar, Roman sakinlerin kentin dış mahallelerine taşınmasını da içermektedir (Akalin, 2016). Bu noktada TOKİ'nin 775 ve 2985 sayılı yasalara göre (Bayraktar ve Yılmaz Bakır, 2019; Yılmaz, 2016) arazinin ucuz olduğu yerlerde (Ayazma, Tepeüstü, Bezirganbahçe ve Kayaşehir gibi) geliştirdiği “gecekondulu önleme bölgeleri” ve “topluluk konut alanları”na işaret edilebilir. TOKİ nadiren yerinde seçeneği sunmuş, dönüşen bu alanlar bir alışveriş merkezi veya olimpik stadyum için arazi kaynağı olarak kullanılmıştır. Bu nedenle hak sahiplerinin taşınma ya da TOKİ'ye mülkiyet haklarını satarak planın dışında kalma dışında bir seçeneği kalmamıştır. Bu alanlardan bazıları (örneğin Kayabaşı, Taşoluk) dönüşüm süreçlerinde yerlerinden edilenler için belirlenmiştir. Devlet öncülüğündeki kentsel dönüşümlerin yanı sıra Kadıköy-Fikirtepe örneğinde olduğu gibi alan sınırlarının kamuca belirlenip planlandığı ancak uygulamanın özel yüklenicilerle yapıldığı karma model örnekleri de bulunmaktadır. Ayrıca Kadıköy, Beşiktaş, Üsküdar gibi beyaz yakalı-egitimli orta sınıfın daha yüksek olduğu ilçelerde piyasa öncülüğünde dönüşümler ağırlıklı uygulanmaktadır. Karma modelin bir örneği olarak Kadıköy-Fikirtepe 1950'lerde yaşanan kırsal göçle oluşmuş tipik bir gecekondu yerleşimidir ve ardı ardına çıkarılan af yasalarıyla bazı gecekondular yüksek katlı apartmanlara dönüşmüştür (Coşkun ve ark., 2019).

İşgalciler, çok hisseli mülk sahipleri ve gecekondu afromlarından yararlanan mal sahipleri ve kiracılar devlet öncülüğünde kentsel dönüşüm alanlarında yaşamaktadır. Bu nedenle devlet öncülüğünde kentsel dönüşüm projelerinde güvenli mülkiyetin olmaması, hizmetlerin kesilmesi ve hak sahibi olma kriterlerinin belirsizliği kaygı yaratmakta ve mülkiyet transferine yol açmaktadır. Devlet öncülüğünde kentsel dönüşüm projelerinde tazminat oranlarının düşük olması, hak sahiplerinin borçlu olması ve gayrimenkul üretiminin hak sahibi sayısını aşması tipik bir durumdur. Bu nedenle, yeni gelenlerle aşırı kalabalıklaşma ve borçlanma yaşlıların temel endişeleridir. Devlet öncülüğünde kentsel dönüşüm projeleri genellikle katılımcı mekanizmaları dışlayan merkeziyetçi bir anlayışla geliştirilmektedir (Duman, 2015; Türkün, 2014). Etkilenenler, projelerden genellikle bir tebligatla haberdar olmakta ve sürece dahil edilmemektedir. Daha önemlisi proje öncesinde o yerde yaşayanların sosyal, mekânsal ihtiyaçları ve ödeyebilme güçleri dikkate alınmamaktadır. Bu tür bir dönüşüm ister yerinde ister taşınarak gerçekleştirilsin, yaşlıların yeni geliştirilen sosyomekânsal yapılandırmanın olumsuz etkilerini daha da fazla yaşamasına neden olacak şekilde belirli ölçüde yerinden edilmelere yol açmıştır. Bu bağlamda, devlet öncülüğünde kentsel dönüşüm projelerinin mahalle aidiyeti üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu varsayımına dayanan analizler yapılarak müdahale türü ile mahalle aidiyeti arasındaki ilişki sorgulanmıştır.

Yöntem

Çalışma tasarımı

Bu çalışma yaşlı sakinlerin mahalle aidiyetinin devlet öncülüğünde kentsel dönüşüm deneyimi sonrası azaldığı varsayımını test etmek amacıyla yapılmıştır. Çalışmada nicel yöntem kullanılmış, yüz yüze anket verilerinden yararlanılmıştır. Çalışmanın verileri 2018-2019 yıllarında İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Araştırma Merkezi bünyesinde yürütülen “Kentsel Dönüşüm ve Metropolde Yaşlanmak: İstanbul Örneği” başlıklı TÜBİTAK ARDEB 1001 projesinden alınmıştır. Veri seti kullanılan proje için İstanbul Üniversitesi Etik Kurulu’ndan 26.12.2016 tarihli ve 2016/164 numaralı Karar ile onay alınmıştır. Bu çalışmada söz konusu projenin veri setinden yararlanılarak çalışmanın sorusuna uygun bir veri seti oluşturulmuş ve nicel analiz gerçekleştirilmiştir.

Örneklem

Bu çalışmanın evrenini İstanbul’da yaşayan 65 yaş ve üzeri 912.042 kişi oluşturmaktadır (toplam nüfusun %7,5’i; TÜİK, 2017). “Kentsel Dönüşüm ve Metropolde Yaşlanmak: İstanbul Örneği” projesinde örneklemi oluşturmak için İstanbul özelinde minimum örneklem büyüklüğü %95 güven aralığında %5 hata payı ile $N = 1.818$ olarak hesaplanmıştır. Daha sonra tabakalı örnekleme tekniğini kullanılarak örneklem, ilçelerdeki yaşlı dağılımına göre oranlanarak dağıtılmıştır. Ardından amaçlı örnekleme yöntemini kullanılarak kentsel müdahale türüne göre (devlet öncülüğünde, piyasa öncülüğün veya karma) ilçeler ve ilgili mahalleler belirlenmiş ve örneklem yaşlı nüfusun dağılımına uygun olarak dağıtılmıştır. Bu çalışma devlet öncülüğünde ve/veya piyasa öncülüğünde kentsel dönüşümleri deneyimlemiş ya da bu tür dönüşümlerden geçmesi planlanan yerlerde yaşayan yaşlılara yönelik olduğundan orijinal nicel veri setinden kentsel dönüşümü deneyimleyen ve dönüşümün gerçekleşmek üzere olduğu mahallelerde yaşayan 65 yaş üstü bireylerden ikinci bir örneklem oluşturularak örneklem büyüklüğü 959’a düşürülmüştür (bkz. Tablo 1). Buna göre örneklemin %10,4’ü devlet öncülüğünde veya karma modelde deneyim yaşamış, %54,6’sı devlet öncülüğünde veya karma modelde deneyim yaşaması beklenen, %35’i piyasa öncülüğünde deneyim yaşaması beklenen kişilerden oluşmaktadır.

Tablo 1
Örneklem Büyüklüğü

Müdahale tipi	N	%
Devlet öncülüğünde/Karma model-Deneyimli (1)	99	10,4
Devlet öncülüğünde/Karma model-Deneyimsiz (2)	524	54,6
Piyasa öncülüğünde-Deneyimsiz (3)	336	35,0
Toplam	959	100,0

Veri Toplama Araçları

Çalışma kapsamında “Kentsel Dönüşüm ve Metropolde Yaşlanmak: İstanbul Örneği” başlıklı projenin veri seti kullanılmıştır. Buna göre bağımsız değişken müdahale türü iken bağımlı değişken mahalle aidiyetidir. Değişkenlerle ilgili detaylar aşağıda verilmiştir.

Müdahale Türü

Bu çalışmaya İstanbul ilçelerinde kentsel dönüşüm tecrübesi yaşamış veya yaşamaya aday olanlar dahil edilmiş ve katılımcılar karşı karşıya olduğu müdahale türüne göre kategorilendirilmiştir. Müdahale türleri devlet öncülüğünde, piyasa öncülüğünde ve karma modeldir. Buna göre katılımcılar (1) karma modeli de içerecek şekilde devlet öncülüğünde deneyimli olanları, (2) karma modeli de içerecek şekilde devlet öncülüğünde deneyimsiz olanları ve (3) piyasa öncülüğünde deneyimsiz olanları içerecek şekilde üç kategoride gruplandırılmıştır.

Bu çalışmada devlet öncülüğünde kentsel dönüşüm uygulamalarının mahalle aidiyeti üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu varsayımından hareket edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında piyasa öncülüğündeki kentsel dönüşüm alanları karşılaştırma yapmak için önemlidir ve bu nedenle katılımcı kategorilerinden birini ifade etmektedir.

Mahalle Aidiyeti Ölçeği

Dört maddeden oluşan mahalle aidiyet ölçeği (Fornara ve ark., 2010) dikkate alınarak bu çalışmada ele alınan duruma uyarlanmış ve yeni madde ilavesi yapılmıştır (bkz. Tablo 2). Katılımcılar 5’li Likert tipi bir ölçek kullanarak katıldıklarını ya da katılmadıklarını belirtmiştir. Araştırmada geliştirilen mahalle aidiyet ölçeği iki faktörlüdür. Bu faktörlerden ilki mahalle aidiyet duygusu, mahalleyle kendisini tanımlama ve fiziksel bağlılık unsurlarından oluşan *mahalle bağlılığı*; ikincisi güvenlik ve sosyallik boyutlarına sahip *mahalle ilişkileri* olarak adlandırılmıştır. Açıklanan toplam varyans %47,7 olarak ölçülmüştür. Ardından ölçeğin güvenilirlik analizi yapılmış olup Alpha katsayısı 0,75 ($\alpha = 0,75$) olarak bulunmuştur.

Tablo 2

Mahalle Aidiyet Ölçeği

Bileşenler	Boyutlar	Göstergeler	Maddeler
Mahalle Bağlılığı (<i>Neighborhood attachment</i>)	Mahalleye aidiyet duygusu (<i>sense of belonging</i>)	Kişilerin kendilerini ne derece mahalleye aidiyet ile tanımladıkları	“Kendimi bu mahalleye ait hissediyorum”
	Mahalleyle kendisini tanımlama	Kişinin kendisini alanla ve komşuları ile tanımlama duygusunun düzeyi	“Komşularım arasında ailem gibi olanlar vardır” “Mahallem bana huzur veriyor” “Beni mahalleye bağlayan hatıralarımdır”
	Fiziksel yere bağlılık (<i>Physical rootedness</i>)	Mahallede kalma istekliliği	“Mahallemden ayrılmak istemem”
Mahalle İlişkileri	Sosyal etkileşimler	Komşularla ilişkilerden memnuniyet düzeyi	“Mahallemde yaşayanlar benim gibi insanlardır” “Mahallemde yaşayan insanlardan herhangi bir şikayetim yoktur”
	Güven	Mahallede kendini güvende hissetme	“Bu mahalledeyken kendimi güvende hissedirim”

Müdahale öncesi ve sonrasında mahalle aidiyetindeki değişiklikleri anlamak için üç hamle yapılmıştır: birincisi devlet öncülüğünde halihazırda dönüşmüş olan ve dönüşecek olan alanlar birbirinden ayrılmış ve mahalle aidiyeti ölçeği puanları arasındaki farklara bakılmıştır; ikincisi devlet öncülüğünde kentsel dönüşüm deneyimleyen kişilere “mahalle aidiyetiniz nasıl değişti: azaldı mı, arttı mı, değişmedi mi” sorusu sorulmuştur; üçüncüsü katılımcıların tamamına mahalle aidiyetiyle ilgili bileşenler olarak komşularla görüşme sıklığı, konut dayanıklılığı, konut içi güvenlik, yaşam rahatlığı, sokak güvenliği, mahalle güvenliği, bölge prestiji gibi fiziksel ve sosyal unsurların kentsel dönüşümle birlikte artış azalmasıyla ilgili algıları sorulmuştur.

Veri Analizi/İşlem

Nicel veriler SPSS nicel veri analizi yazılımı kullanılarak analiz edilmiştir. Mahalle aidiyeti ve müdahale türü değişkenleri arasında ANOVA analizi yapılmış, eta-kare değeri ile etki büyüklükleri hesaplanmış ayrıca frekans tablolarından yararlanılmıştır.

Bulgular

Çalışmanın ilk odağı, devlet öncülüğünde kentsel dönüşüm yaşayanlarda mahalle aidiyetinin azalıp azalmayacağını sorgulamaktadır. Mahalle aidiyetinin müdahale türüne ve kentsel dönüşüm sonrası deneyime göre nasıl değiştiğine ilişkin yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda grupların mahalle aidiyeti ölçeği aritmetik ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmuştur ($F= 4.29$; $p < .05$; bk. Tablo 3).

Tablo 3

Mahalle Aidiyetine Göre Kentsel Dönüşüm Müdahale Tipleri Karşılaştırmaları

f , $\bar{X}$ ve S Değerleri					ANOVA, LSD ve η^2 Sonuçları							
Puan	Grup	N	$\bar{x}$	ss	Var. K.	KT	Sd	KO	F	P	LSD	η^2
Mahalle aidiyeti	Devlet öncülüğünde/ Karma model-Deneyimli (1)	99	2,66	,43	G.Arası	1,91	2	,95	4,29	,014	2>3	,008
	Devlet öncülüğünde/ Karma model-Deneyimsiz (2)	524	2,68	,47	G.İçi	212,31	956	,22				
	Piyasa öncülüğünde-Deneyimsiz (3)	336	2,58	,48	Toplam	214,22	958					
	Toplam	959	2,64	,47								

Bu sonuçların ardından farklılıkların kaynağını belirlemek için tamamlayıcı bir post-hoc LSD testi tercih edilmiştir. Mahalle aidiyeti açısından bu farklılıkların, dönüşümü yaşamamış ancak piyasa öncülüğünde dönüşüm projesinden geçecek olanlara kıyasla devlet öncülüğünde dönüşüm projesinin tehdidi altında olanlar lehine anlamlı ($p < ,01$) olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan farkların anlamlı bulunduğu puanların tümünde etki büyüklükleri yaklaşık $\eta^2 \cong ,01$ olarak hesaplanmıştır ki bu durum kentsel dönüşüm durumlarının mahalle aidiyeti üzerinde düşük bir etki büyüklüğüne sahip olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan sadece devlet-öncülüğünde dönüşüm tecrübesi yaşamış yaşlılara yönelik sorulan anket soruları çerçevesinde araştırma sorusuna bakıldığında bulgunun teyit edildiği görülmektedir. Mahalle aidiyetlerinin azaldığını belirtenlerin %14,9'una karşılık, %65,5'i değişmediğini, %19,5'i ise arttığını belirtmiştir. Bu durum mahalle aidiyet duygusunu temin eden başkaca faktörlerin varlığına da işaret edebilir (bk. Tablo 4).

Tablo 4

Devlet Öncülüğünde Kentsel Dönüşüm Sonrasında Bireylerin Aidiyet Duygusu, Tanımadık Yüzlerle Karşılaşma Sıklığı, Aşinalık Durumu, Çocuklarıyla ve Torunlarıyla İlişkileri

	Gruplar	f	%
Aidiyet Duygusu	Azaldı	13	14,9
	Değişmedi	57	65,5
	Arttı	17	19,5
	Toplam	87	100,0
Tanımadık Yüzlerle Karşılaşma Sıklığınız	Azaldı	6	6,9
	Değişmedi	22	25,3
	Arttı	59	67,8
	Toplam	87	100,0
Aşinalığınız ve Tanıdıklığınız	Azaldı	40	46,0
	Değişmedi	38	43,7
	Arttı	8	9,2
	Fikrim yok	1	1,1
	Toplam	87	100,0

Çocuklarınızla İlişkiler	Azaldı	5	5,7
	Değişmedi	72	82,8
	Arttı	6	6,9
	Bulunmuyor	4	4,6
	Toplam	87	100,0
Torunlarınızla İlişkiler	Azaldı	4	4,6
	Değişmedi	66	75,9
	Arttı	7	8,0
	Bulunmuyor	10	11,5
	Toplam	87	100,0

Bu bulguyla çelişen ilginç bir veri, mahallede tanıdık yüzlerle karşılaşma sıklığının (kamusal aşinalık) ve fiziksel aşinalığın devlet-öncülüğünde kentsel dönüşüm deneyimi yaşamış yaşlılarda azaldığını göstermektedir. Yaşlıların %67,8'i tanıdık olmayan yüzlerle karşılaşma sıklığının arttığını belirtirken %46'sı fiziksel aşinalığının azaldığını belirtmiştir. Ayrıca eski komşularla görüşme sıklığı ve müdahale türüne göre kentsel dönüşüm durumuna bakıldığında %36,4'ünün azalmış, %49,2'unun ise azalacağı beklentisi içinde olduğu tespit edilmiştir (bkz. Tablo 5). Bunun aksine, yaşlıların çocukları ve torunlarıyla olan ilişkileri büyük ölçüde değişmemiş veya artmıştır. Çocuklarla ve torunlarıyla iletişimi azalmış olan yaşlıların oranı sırasıyla %7 ve %4,9 olarak bulunmuştur.

Tablo 5

Kentsel Dönüşüm Durumu (Deneyimlerine Göre) ile Kentsel Dönüşüm Sonrasında Eski Komşularla Görüşme Sıklığı Çapraz Tablo

Gruplar			Kentsel dönüşüm sonrasında eski komşularla görüşme sıklığım				Toplam
			Azalı	Değişmez	Artar	Fikrim yok	
Deneyimlerine göre kentsel dönüşüm türü	Devlet öncülüğünde/ Karma model- Deneyimli (1)	f	36	59	3	1	99
		%	36,4	59,6	3,0	1,0	100,0
	Devlet öncülüğünde/ Karma model- Deneyimsiz (2)	f	258	203	39	24	524
		%	49,2	38,7	7,4	4,6	100,0
	Piyasa öncülüğünde- Deneyimsiz (3)	f	142	152	30	12	336
		%	42,3	45,2	8,9	3,6	100,0
Toplam		f	436	414	72	37	959
		%	45,5	43,2	7,5	3,9	100,0

Devlet öncülüğünde kentsel dönüşüme uğramış veya bu türden bir dönüşüm baskısı altındaki yerlerde konut tipinin ayırt edici nitelikte farklılaşmasının söz konusu olduğu kaydedilmelidir. Bu yaşlıların sırasıyla %21,8 ve %24,5'i aile apartmanlarında³ oturmakta ve bu nedenle de sosyal ağları değişmeden bu dönüşümü birlikte yaşamaktadır. Çocukları ve torunları ile ilişkilerinin büyük oranda değişmemiş olması bu kapsamda önemlidir. Öte yandan bu alanlardaki yaşlıların sırasıyla %16,7 ve %14,6'sı gecekondur

3 Aile apartmanı: Türkiye kentleşmesine özgü bir konut tipidir. Büyük ebeveynler, çocuklarının aileleriyle birlikte aynı apartmanda oturur. Bu apartmanlarda genellikle her bir çocuk eşiyle ve çocuklarıyla birlikte ayrı bir apartman dairesinde yaşamaktadır.

sahibidir. Dönüşüm bu yaşlılara gecekondun dışında daha konforlu, depreme dayanıklı, güvenli bir konut ve çevresine erişim imkânı sunmaktadır. Bilindiği gibi konut ve çevresine dair tatmin, geçmiş tecrübelerden etkileneceği gibi yaşam sürecinde ortaya çıkan ihtiyaçlarla da ilişkilidir. Bu verilerden hareketle devlet öncülüğünde kentsel dönüşümü tecrübe etmiş yaşlılarda mahalle aidiyetinin düşük çıkmamış olması örneklem büyüklüğü ile ilgili bir sonuç olabileceği gibi, kentsel dönüşümüne uğramış alanlarda yaşayan yaşlıların önemli bir kısmı için aile apartmanından dönüşüm söz konusu olduğundan var olan ilişkileri kaybetmedikleri, bir kısmında ise sahip oldukları gecekondunun dönüşüyor olması nedeniyle konuttan ve çevresinden duyulan memnuniyet, konut güvenliği, mahalle güvenliği, mahalle prestijinin artış ve belediye hizmetlerine erişimde sağlanan avantajların etkisi olduğu düşünülebilir.

Mahalle aidiyetinin sadece %13,1 oranında azaldığı tezini destekleyen bir diğer veri ise dönüşüm sonrasında yaşam konforunun arttığını belirten yaşlıların oranının %60,6 olmasıdır (bkz. Tablo 6). Dönüşümü deneyimlemeyi bekleyenlerin yaklaşık %60'ı dönüşüm sonrasında yaşam konforlarının artacağını düşünmektedir. Dönüşüm onlara daha konforlu, depreme dayanıklı ve daha güvenli konutların yanı sıra konut öncesi koşullarda eksik olan belediye hizmetlerine erişim olanağı da sunmaktadır.

Tablo 6

Kentsel Dönüşüm Durumu (Deneyimlerine Göre) Kentsel Dönüşüm Sonrasında Yaşam Rahatlığı Çapraz Tablo*

Gruplar			Kentsel dönüşüm sonrasında yaşam rahatlığı				Toplam
			Azalış	Değişmez	Artar	Fikrim yok	
Deneyimlerine göre kentsel dönüşüm türü	Devlet öncülüğünde/ Karma model- Deneyimli (1)	f	13	25	60	1	99
		%	13,1	25,3	60,6	1,0	100,0
	Devlet öncülüğünde/ Karma model- Deneyimsiz (2)	f	92	85	311	36	524
		%	17,6	16,2	59,4	6,9	100,0
	Piyasa öncülüğünde- Deneyimsiz (3)	f	53	69	197	17	336
		%	15,8	20,5	58,6	5,1	100,0
Toplam		f	158	179	568	54	959
		%	16,5	18,7	59,2	5,6	100,0

Diğer iki ilginç sonuç, güvenlik odaklı kaygıların karşılanması beklentisi ile dönüşüm sonrası gerçeklik arasındaki farkı görmek için sorulan dönüşüm sonrası sokaktaki güvenliğin nasıl değişeceği sorusunda ortaya çıkmaktadır (bkz. Tablo 7). Örneklemi oluşturan yaşlılar arasında dönüşümü deneyimlemiş olanların %40,4'ü, süreci deneyimlemeyi bekleyenlerin ise %65,1'i sokaklardaki güvenliğin arttığını/ artacağı yönünde görüş bildirmiştir. Beklenti ve gerçeklik arasındaki büyük fark, yetkililerin tatmin edici bir dönüşüm sağlamak için konut dönüşümünü çevresiyle birlikte ele almadaki başarısızlığını öne çıkarmaktadır.

Tablo 7

Kentsel Dönüşüm Durumu (Deneyimlerine Göre) Kentsel Dönüşüm Sonrasında Sokakların Güvenliği Çapraz Tablo*

Gruplar			Kentsel dönüşüm sonrasında sokakların güvenliği				Toplam
			Azalı	Değişmez	Artar	Fikrim yok	
Deneyimlerine göre kentsel dönüşüm türü	Devlet öncülüğünde-Karma model Deneyimli (1)	f	20	35	40	4	99
		%	20,2	35,4	40,4	4,0	100,0
	Devlet öncülüğünde-Karma model Deneyimsiz (2)	f	75	71	341	37	524
		%	14,3	13,5	65,1	7,1	100,0
	Piyasa öncülüğünde – Deneyimsiz (3)	f	44	75	198	19	336
		%	13,1	22,3	58,9	5,7	100,0
Toplam	f	139	181	579	60	959	
	%	14,5	18,9	60,4	6,3	100,0	

Bir diğer önemli bulgu örneklemin kentsel dönüşüm sonrasında mahallenin prestijine ilişkin düşünceleridir. Devlet öncülüğünde kentsel dönüşümü deneyimleyen yaşlıların %71,7'si mahallelerinin prestijinin arttığı görüşündedir. Ayrıca devlet öncülüğünde veya karma modelde bir kentsel dönüşüm deneyimlemeyi bekleyen yaşlıların %78,6'sı mahallelerinin prestijinin artacağını öngörmektedir. Prestij artışının ekonomik kazanç beklentisiyle ilişkili olduğu vurgulanmalıdır; kentsel dönüşüm sonrasında mahalle aidiyetinin düşük olmaması yaşanan yerin prestijinin arttığı algısından ve bunun ekonomik fayda sağlayacağı öngörüsünden bağımsız düşünülemez.

Tablo 8

Kentsel Dönüşüm Durumu (Deneyimlerine Göre) Kentsel Dönüşümle Yaşadığınız Bölgenin Prestiji Artar mı? Çapraz Tablo*

Gruplar			Kentsel dönüşümle yaşadığınız bölgenin prestiji artar mı?				Toplam
			Azalı	Değişmez	Artar	Fikrim yok	
Deneyimlerine göre kentsel dönüşüm türü	Devlet öncülüğünde-Karma model Deneyimli (1)	f	16	9	71	3	99
		%	16,2	9,1	71,7	3,0	100,0
	Devlet öncülüğünde-Karma model Deneyimsiz (2)	f	49	32	412	31	524
		%	9,4	6,1	78,6	5,9	100,0
	Piyasa öncülüğünde – Deneyimsiz (3)	f	39	18	264	15	336
		%	11,6	5,4	78,6	4,5	100,0
Toplam		f	104	59	747	49	959
		%	10,8	6,2	77,9	5,1	100,0

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada İstanbul'daki kentsel dönüşüm uygulamalarının, yaşlı sakinlerin mahalle aidiyeti üzerinde nasıl bir değişim oluşturduğu müdahalenin türüne göre analiz edilmiştir. Böylelikle hem kentsel dönüşüm ile mahalle aidiyeti arasındaki ilişkinin hem de müdahale türünün bu ilişkideki rolünün açıklanmasına katkı sunmak istenmiştir.

Genellikle katılımcı mekanizmaları dışlayan merkeziyetçi bir anlayışla geliştirilen devlet öncülüğünde kentsel dönüşüm projeleri (Duman, 2015; Türkün, 2014) mülkiyet sorunlarına, kentsel hizmetlerin aksamasına, borçlanmaya ve yerinden edilmelere neden olabilmektedir. Bu bağlamda, devlet öncülüğünde kentsel dönüşüm projelerinin mahalle aidiyeti üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu varsayımının test edildiği bu çalışmada öngörülenin aksine devlet öncülüğündeki kentsel dönüşüm uygulamalarında mahalle aidiyetinin azalma yönünde değişim göstermediği bulunmuştur.

Bulgular kentsel dönüşümün sosyal aşinalığı, fiziksel aşinalığı ve bunlarla ilişkili olarak yerle kurulan ilişkiyi zedeleyerek mahalle aidiyetine zarar verdiği yönündeki çalışmalarla (Atkinson, 2000; Cin & Egercioglu, 2016; Fu & Jiang, 2024; Lomas ve ark., 2021; Shamsuddin & Ujang, 2008; Slater, 2010; Torres, 2020) çelişmektedir. Buna karşın daha önceki çalışmaların bir kısmı bulgularımızla uyumlu olarak (Casakin & Neikrug, 2012; Kleinhans ve ark., 2014; Lewis ve ark., 2022; Mehdipanah ve ark., 2013; Phillips ve ark., 2005; Sha, 2023) kentsel dönüşümde bazı sosyal ve fiziksel koşulların karşılanması durumunda yaşlı sakinlerin memnuniyet düzeylerinin arttığını, bunun da psikolojik iyi oluşu ve mahalle aidiyetini olumlu etkilediğini göstermiştir. Dolayısıyla bulguların daha iyi anlaşılması için yere anlam katan sosyal ve fiziksel boyutlardaki (Lewicka, 2011) dönüşümün değerlendirilmesi önemlidir.

Buna göre dikkat çeken bulgulardan ilki devlet öncülüğünde kentsel dönüşümü deneyimlemiş katılımcıların büyük çoğunluğu sosyal aşinalığın (%67,8) ve fiziksel aşinalığın (%46) azaldığını belirtmiştir. Dolayısıyla kentsel dönüşümün sosyal ve fiziksel aşinalığı azalttığına ilişkin literatür desteklenmiş ancak buna rağmen mahalle aidiyetinde öngörülen düşüş yaşanmamıştır. Bu durum mahalle aidiyetini temin eden başkaca faktörlerin varlığına işaret etmektedir. Literatür (Lewis ve ark., 2022; Sha, 2023) önemli değişimlere rağmen yeterli sosyal altyapı karşılandığı takdirde kentsel dönüşümün algılanan sonuçlarının iyileştiğini göstermiştir. Dolayısıyla İstanbul örneğinde yaşlı sakinlerin mahalle aidiyetlerini koruyan sosyal -ve muhtemelen bazı fiziksel- koşulların ne olduğunun açıklanması önemlidir.

Bu çalışmadaki dikkat çekici diğer bazı bulgular mahalle aidiyetini koruyan koşullara işaret etmektedir. Öncelikle devlet öncülüğünde kentsel dönüşümü deneyimlemiş katılımcıların büyük çoğunluğu çocuklarıyla (%82,8), torunlarıyla (%75,9) ve komşularıyla (%59,6) ilişkisinin değişmediğini belirtmiştir. Rubinstein ve Parmelee'nin (1992) belirttiği gibi bir yere ait olma duygusu özellikle yaşlılar söz konusu olduğunda yaşam seyriyle ilişkilidir. Bu noktada örneklemimizdeki yaşlıların önemli bir kısmının Türkiye kentleşmesine özgü aile apartmanlarında yaşıyor olması, özellikle devlet öncülüğündeki dönüşümlerin toplu nitelikte gerçekleşmesi gibi koşullar yaşlıların, sosyal ağlarının önemli bir değişime uğramadan kentsel dönüşümü deneyimleyebilmelerini sağlamış olabilir. Ayrıca yaşlıların fiziksel çevrede ve

fonksiyonel yapıdaki değişiklikleri oldukça hassas bir şekilde algıladıkları (Temelova & Slezakova, 2014) düşünülürse İstanbul koşullarında yıllarca niteliksiz yapı stokunda yaşamışken daha konforlu, depreme dayanıklı, güvenli hale gelmiş yapı stokunu kullanmaya başlamasının örneklemin psikolojik iyi oluşlarını ve yerle kurduğu ilişkiyi olumlu etkilemiş olabileceği sonucuna varılabilir. Nitekim devlet öncülüğünde kentsel dönüşümü deneyimlemiş katılımcıların çoğu yaşam rahatlığının (%60), sokak güvenliğinin (%40) ve bölge prestijinin (%71) arttığını belirtmiştir. Kentsel alanda yaşayan yaşlıların yerle kurduğu ilişkinin mahalle tasarımı, “temiz ve keyifli” bir fiziksel çevre, güvenlik ve çeşitli sosyal özelliklerle ilgili olduğu daha önceki çalışmalarda (Burns ve ark., 2012; Micheal ve ark., 2006; Sun ve ark., 2020; Yung ve ark., 2015) gösterilmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada elde edilen bulgulara göre, İstanbul’da devlet öncülüğünde kentsel dönüşüm deneyimlemiş yaşlı sakinlerin, sosyal ve fiziksel boyutlardaki değişimleri yaşam seyriyle ilişkili olarak değerlendirdiği ve yerle ilişkilerini buna göre (yeniden) anlamlandırdığı iddia edilebilir.

Sonraki araştırmalar için merak uyandıran bazı bulgular da dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki katılımcılardan kentsel dönüşümü deneyimlemiş olanların (%40), deneyimlemeyi bekleyenlere (devlet öncülüğünde deneyimsiz %65,1; piyasa öncülüğünde deneyimsiz %58,9) oranla kentsel dönüşümün sokak güvenliğini artırdığı görüşünün zayıflamış olmasıdır. Buna göre kentsel dönüşümün güvenlikle ilgili sorunları çözüme kavuşturmada vadedilen etkiyi gösterip göstermediği önemli bir araştırma sorusu olabilir. Merak uyandıran ikinci bulgu kentsel dönüşümün mahalle prestijini artırdığına ilişkin güçlü algıdır. Müdahale türüne göre oluşturulan her üç grupta da kentsel dönüşümün bölge prestijini artırdığı yönünde (devlet öncülüğünde deneyimli %71,7; devlet öncülüğünde deneyimsiz %78,6; piyasa öncülüğünde deneyimsiz %78,6) güçlü bir algı söz konusudur. Bölge prestijinin kentsel dönüşümle artacağı algısının elde edilecek ekonomik faydayla ve bunun da mahalle aidiyetiyle ilişkisi araştırmaya değer görünmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması bildirmemiştir.

Yazar Katkısı: Çalışma Konsepti/Tasarımı: M.O., B.T.T.; Veri Toplama: M.O., B.T.T.; Veri Analizi /Yorumlama: M.O., B.T.T.; Yazı Taslağı: B.T.T.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi: M.O.; Son Onay ve Sorumluluk: M.O., B.T.T.

Finansal Destek: Bu makale 117K296 numaralı ve “Kentsel Dönüşüm ve Metropolde Yaşlanmak: İstanbul Örneği” başlıklı TÜBİTAK ARDEB 1001 projesinin veri setinden üretilmiştir.

Etik Kurul Onayı: Veri seti kullanılan proje için İstanbul Üniversitesi Etik Kurulu’ndan 26.12.2016 tarihli ve 2016/164 numaralı Karar ile onay alınmıştır.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declares no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Author Contributions: Conception/Design of study: M.O., B.T.T.; Data Acquisition: M.O., B.T.T.; Data Analysis/Interpretation: M.O., B.T.T.; Drafting Manuscript: B.T.T.; Critical Revision of Manuscript: M.O.; Final Approval and Accountability: M.O., B.T.T.

Grant Support: This article is derived from the dataset of the TUBITAK ARDEB 1001 project number 117K296 titled “Urban Transformation and Aging in the Metropolis: The Case of Istanbul” was produced from the data set of the TUBITAK ARDEB 1001 project.

Ethics Committee Approval: Approval was obtained from the Ethics Committee of Istanbul University for the project for which the data set was used with the Decision dated 26.12.2016 and numbered 2016/164.

Kaynakça/References

- Akalın, M. (2016). Kentsel dönüşümün karanlık yüzü: Soylulaştırma, yerinden edilme ve mekânsal dışlanma. *Bartın Üniversitesi İİ BF Dergisi*, 7(14), 287–320.
- Annear, M., Keeling, S., & Wilkinson, T. (2014). Participatory and evidence-based recommendations for urban redevelopment following natural disasters: Older adults as policy advisers. *Australasian Journal on Ageing*, 33(1), 43–49.
- Atkinson, R. (2000). Measuring gentrification and displacement in Greater London. *Urban Studies*, 37(1), 149–165.
- Bayraktar, O. F., & Bakır, N. Y. (2019). Türkiye’de ulaşılabilir konut çözümleri, Toplu Konut İdaresinin rolü. *Artium*, 7(1), 36–49.
- Buffel, T., & Phillipson, C. (2016). Can global cities be ‘age-friendly cities’? Urban development and ageing populations. *Cities*, 55, 94–100.
- Burns, V., Lavoie, J. P., & Rose, D. (2012). Revisiting the role of neighbourhood change in social exclusion and inclusion of older people. *Journal of Ageing Research*, 2012.
- Casakin, H., & Neikrug, S. (2012). Place identity in the neighborhood as perceived by the elder residents: Relations with attachment, dependence and place quality. In H. Casakin & F. Bernardo (Eds.), *The role of place identity in the perception, understanding, and design of built environments* (pp. 107–119). Bentham Science Publishers.
- Cin, M. M., & Egercioğlu, Y. (2016). A critical analysis of urban regeneration projects in Turkey: Displacement of Romani settlement case. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 216, 269–278.
- Coşkun, İ., Şentürk, M., Duman Bay, B., Güler, Z., & Otrar, M. (2019). *Kentsel dönüşüm ve metropolde yaşlanmak: İstanbul örneği* (TÜBİTAK ARDEB 1001 Projesi).

- Duman, B. (2015). Kentsel dönüşümde riskler ve beklentilere dair ilk tespitler: İstanbul'da bir saha çalışması. *Megaron*, 10(3), 410–422.
- Emlak Kulisi. (2014). *İstanbul'da riskli alan ilan edilen yerler*. <https://emlakkulisi.com/istanbulda-riskli-alan-ilan-edilen-yerler/224114>
- Fornara, F., Bonaiuto, M., & Bonnes, M. (2010). Cross-validation of abbreviated perceived residential environment quality (PREQ) and neighborhood attachment (NA) indicators. *Environment and Behavior*, 42(2), 171–196.
- Fu, D., & Jiang, M. (2024). Enhancing the sense of place: Insights from urban design practices in harbourside regeneration. *Journal of Housing and the Built Environment*, 39, 1627–1647. <https://doi.org/10.1007/s10901-024-10138-1>
- Giuliani, M. V., & Feldman, R. (1993). Place attachment in a developmental and cultural context. *Journal of Environmental Psychology*, 13, 267–274.
- Hidalgo, M. C., & Hernandez, B. (2001). Place attachment: Conceptual and empirical questions. *Journal of Environmental Psychology*, 21(3), 273–281.
- Hayden, D. (1997). *Urban landscape history: The sense of place and the politics of space*. MIT Press.
- Insch, A., & Florek, M. (2008). A great place to live, work and play: Conceptualising place satisfaction in the case of a city's residents. *Journal of Place Management and Development*, 1(2), 138–149.
- Kleinhans, R., Veldboer, L., Jansen, S., & van Ham, M. (2014). Ageing in a long-term regeneration neighbourhood: A disruptive experience or successful ageing in place? *IZA Discussion Papers*, 8660. <http://ftp.iza.org/dp8660.pdf>
- Lager, D., Van Hoven, B., & Huigen, P. P. (2013). Dealing with change in old age: Negotiating working-class belonging in a neighbourhood in the process of urban renewal in the Netherlands. *Geoforum*, 50, 54–61.
- Lewicka, L. (2011). Place attachment: How far have we come in the last 40 years? *Journal of Environmental Psychology*, 31(3), 207–230.
- Lewis, C., Yarker, S., Hammond, M., Kavanagh, N., & Phillipson, C. (2022). “Ageing in place” and urban regeneration: Analysing the role of social infrastructure. *Urban Planning*, 7(4), 523–533.
- Lomas, M. J., Ayodeji, E., & Brown, P. (2021). Experiences of place attachment and mental wellbeing in the context of urban regeneration. *Health & Place*, 70, 102604.
- Mehdipanah, R., Malmusi, D., Muntaner, C., & Borrell, C. (2013). An evaluation of an urban renewal program and its effects on neighborhood resident's overall wellbeing using concept mapping. *Health & Place*, 23, 9–17.
- Michael, Y. L., Green, M. K., & Farquhar, S. A. (2006). Neighborhood design and active aging. *Health & Place*, 12, 734–740.
- Ng, S. H., Kam, P. K., & Pong, R. W. (2005). People living in ageing buildings: Their quality of life and sense of belonging. *Journal of Environmental Psychology*, 25(3), 347–360.
- Phillips, D. R., Siu, O., Yeh, A. G. O., & Cheng, K. H. C. (2005). The impacts of dwelling conditions on older persons' psychological well-being in Hong Kong: The mediating role of residential satisfaction. *Social Science & Medicine*, 60, 2785–2797.
- Phillipson, C. (2010). Ageing and urban society: Growing old in the “century of the city”. In D. Dannefer & C. Phillipson (Eds.), *The SAGE handbook of social gerontology* (pp. 597–606). Sage.

- Qian, J., & Zhu, H. (2014). Chinese urban migrants' sense of place: Emotional attachment, identity formation, and place dependence in the city and community of Guangzhou. *Asia Pacific Viewpoint*, 55(1), 81–101.
- Rubinstein, R. I., & Parmelee, P. A. (1992). Attachment to place and the representation of the life course by the elderly. In I. Altman & S. M. Low (Eds.), *Place attachment* (pp. 139–163). Springer US.
- Sha, R. (2023). The impact of social infrastructure planning on the mobility of inclusive theoretical model of aging in the context of urban renewal. In *SHS Web of Conferences* (Vol. 163, p. 04013). EDP Sciences.
- Shamsuddin, S., & Ujang, N. (2008). Making places: The role of attachment in creating the sense of place for traditional streets in Malaysia. *Habitat International*, 32(3), 399–409.
- Slater, T. (2009). Missing Marcuse: On gentrification and displacement. *City*, 13(2–3), 292–311.
- Sun, Y., Fang, Y., Yung, E. H., Chao, T. Y. S., & Chan, E. H. (2020). Investigating the links between environment and older people's place attachment in densely populated urban areas. *Landscape and Urban Planning*, 203, 103897.
- Temelova, J., & Dvorakova, N. (2012). Residential satisfaction of elderly in the city centre: The case of revitalizing neighbourhoods in Prague. *Cities*, 29, 310–317.
- Temelová, J., & Slezáková, A. (2014). The changing environment and neighbourhood satisfaction in socialist high-rise panel housing estates: The time-comparative perceptions of elderly residents in Prague. *Cities*, 37, 82–91.
- Torres, S. (2020). “For a younger crowd”: Place, belonging, and exclusion among older adults facing neighborhood change. *Qualitative Sociology*, 43(1), 1–20.
- Türkün, A. (2014). Türkiye’de ve Dünya’da kentsel dönüşüm uygulamaları. In *Yerel Yönetimler Kentleşme ve Demokrasi Sempozyumu* (pp. 54–60). TMMOB Mimarlar Odası.
- Ujang, N. (2012). Place attachment and continuity of urban place identity. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 49, 156–167.
- Wang, S., Esther, H. K. Y., Yu, Y., & Tsou, J. Y. (2022). Right to the city and community facility planning for elderly: The case of urban renewal district in Hong Kong. *Land Use Policy*, 114, 105978.
- Yılmaz, E. (2016). Konut sorunu ve toplu konut üretiminde TOKİ’nin ve belediyelerin rolü. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(7), 31–50.
- Yung, E. H. K., Conejos, S., & Chan, E. H. W. (2015). Social needs of the elderly and active aging in public open spaces in urban renewal. *Cities*, 52, 114–122.
- Zeybekoğlu Sadri, S. (2013). Kentsel dönüşüm ve kentte insan hakları. A. Alkan, D. Bezmez, E. Tuncer Gürkaş, H. Sadri, M. C. Yalçın, M. Ökmen & S. Zeybekoğlu Sadri (Ed.), *Kentsel dönüşüm ve insan hakları içinde* (pp. 2–16). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.